

Mariu Hatun'un Boynuzları: Kıbrıs'ta Nadir Bir Cornu Cutaneum Vakası

EBRU AYKUT*

Kıbrıs mutasarrıfı Hâlet Mehmed Bey'in Meclis-i Vâlâ'ya hitaben kaleme alıp İstanbul'a gönderdiği 21 Ağustos 1864 tarihli tahrirata, Larnaka kazasına (Tuzla) bağlı yaklaşık yüz hanelik bir yerleşim olan Livadya köyünden bir kadının tercüme-i hâli ve fotoğrafı (Görsel 1) iliştilmişti.¹ Tercüme-i hâle göre 60 yaşında olan Mariu ismindeki bu kadın, başındaki üç boynuzuyla "kıssa-i Zülkarneyn'de olan rivayeti ispat eder" bir "hilkat garîbesi"ydi.² Mariu Hatun'un ilk boynuzu on yıl önce başının sol tarafında çıkmış, başlangıçta ufak bir çıbanken tavuk yumurtası kadar irileşen, ardından patlayıp küçük bir çocuk parmağı cesametine erişen boynuzu Horalani Komolli adında bir köylü usturayla kesmişti.³ Ancak bu müdahale fayda vermeyecek, kırk gün sonra yine aynı tarafta zuhur eden bir başka çıkan iyice büyüyerek kavisli, balgamî renkli, hayvanlardakinin aksine kemik değil deri üzerinde bittiği için her yöne hareket edebilen bir boynuz şeklini alacaktı. İşte Hâlet Mehmed Bey'in Mariu Hatun'un başında bizzat gördüğü boynuzlardan biri buydu. Diğer ikisiyse daha çıkan halindeydi, fakat tercüme-i hâlde yazılanlara bakılırsa ceviz iriliğindeki bu çıkıntıların da öncekiler gibi patlayıp birer boynuzla dönüşeceğine şüphe yoktu.

Tahrirattan anlaşıldığı kadarıyla Hâlet Mehmed Bey'in bu vakayı İstanbul'a bildirmesinin sebebi, Mariu Hatun'un vaziyetinin "garâibattan" olması, yani insan kafasında boynuz çıkmasının görülmedik (nadîde), işitilmedik (naşînide) bir hadise sayılmasıydı.⁴ Osmanlı şehir ve kasabalarında garip ve şaşırtıcı olaylar vuku bulduğunda ahalinin kadiya giderek şahitler huzurunda olayı tescil ettirmesi, bu olayların "derece-i

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ebru.aykut@msgsu.edu.tr

1 BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864). 1879 yılı itibarıyla Livadya, tamamı Hristiyan olmak üzere 362 kişinin yaşadığı 106 hanelik bir köydü. Bkz. Samuel White Baker, *Cyprus, as I saw it in 1879* (Londra: Macmillan & Co., 1879), 388. Livadya'nın 1864 yılı nüfusuna dair veri bulamadığım için bu bilgiyi ölçü aldım.

2 Zülkarneyn kıssası Kuran'da Kehf suresinde geçer. Zülkarneyn'in gerçekte kim olduğu konusunda farklı görüşler bulunduğu gibi (Makedonyalı Büyük İskender, Fars kralı Kuruş, Asur krallarından biri, Hz. Süleyman, bir melek vd.), kıssanın manası da müfessirlerce çok farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Kısaca özetlemesi imkânsız bu görüş ve yorumlar için bkz. Fatma Köksal Albayrak, *Kur'an'ın Işığında Zülkarneyn Kıssası* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012). Mariu Hatun'un boynuzlarının bu kıssaya yorulması, kuşkusuz Zülkarneyn kelimesinin "çift boynuz sahibi" manası taşımasından kaynaklanıyor. 1588 senesinde Londra'da teşhir edildiği kayıtlara geçen Galli Margaret Gryffith'in alınının ortasında çıkan boynuzu ise kocasını aldatmasına yorulmuştu. Bkz. James O. Wood, "A Horned Woman", *Isis* 58 (2) (1967): 239-240.

3 Başka bir kaynağa göre bu boynuz kırılmış ve Larnaka'da bulunan bir Fransız doktor tarafından satın alınmıştı. Bkz. "A Horned Woman", *The English Leader*, 30 Temmuz 1864.

4 Arapça kökenli bir sözcük olan "garîbe" (çoğulu garâib) *Kamûs-ı Türkî*'de bu şekilde tanımlanmıştır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005), 966. Hem canlılar hem de cansız nesneler ve olaylar "garîbe" olarak adlandırılabilirken, "hilkat garîbesi" sadece "normal" kabul edilemeyen anatomik/bedensel bütünlük beklentisinin dışında, alışılmadık bir takım fiziksel özellikleri olan (örneğin boynuzlu insanlar, sakallı kadınlar) ya da konjenital malformasyonlarla doğan (örneğin yapışık ikizler) canlı varlıklara atfen kullanılmaktadır.

Görsel 1 - Mariu Hatun'un Larnaka'da (Tuzla) çekilmiş fotoğrafı. Fotoğrafçı bilinmiyor. BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864).

garâbet ve ehemmiyetine göre" İstanbul'a iletilmesi zaten olağandı.⁵ Ayrıca *Takvim-i Vekâyi* henüz yayın hayatına başlamadan evvel tüm taşra idarecilerine bir emirname gönderilmiş, gazetede neşredilebilecek garip vakalara rastlandığında İstanbul'a bildirilmesi istenmişti.⁶ Bu doğrultuda gerek *Takvim-i Vekâyi*'de gerekse yıllar içinde sayıca artan diğer gazete ve mecmualarda bu nevi haberlere sıkça yer verildi; dahası bazı ilginç numuneler Mekteb-i Tıbbiye'de incelenip muhafaza edilmek üzere İstanbul'a yollandı. Örneğin Lefkoşa'da burnu ve gözleri olmadan doğan bir bebeğin haberi *Takvim-i Vekâyi*'de çıkmış, yine Kıbrıs'ta Kalopsida köyünde doğar doğmaz öldürülen ve boynundan yukarısı bölgedeki İngiltere konsolosu Niven Kerr tarafından satın alınarak Londra'ya gönderilen iki başlı buzağıyla ilgili haber *Ceride-i Havadis*'te

⁵ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, 3. cilt (İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, no. 21, 1995 [1922]), 1513.

⁶ Ebru Aykut, "Anatomical Things at the Juncture of Commerce and Science in the Late Ottoman Empire", *European Journal of Turkish Studies* 32 (2021): 21. Böyle bir emirnamenin varlığını Vidin Muhafızı ve Erzurum Valisi'nin Dersaadet'e gönderdiği iki ayrı kaimeден öğreniyoruz. Sırasıyla bkz. BOA, HAT 404/21156-B, 11 Cemazeyilevvel 1247 (18 Ekim 1831) ve HAT 363/20138-F, 17 Rebiyülahir 1248 (13 Eylül 1832).

yayınlanmıştı.⁷ Kıbrıs'ın güneyinde Omodos köyünde dünyaya gelen ve yabancı tüccarlar tarafından ölülerine 2000 kuruş değer biçilen yapışık ikizlerle Lefkoşa'da doğan yedi bacaklı bir oğlağın ölüsü ise ispierto içine koyularak Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderildi.⁸ Kısacası 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında "hilkat garîbesi" addedilen bir canlının ölü ya da dirisi, haber değeri taşıdığı için gazetelerde boy gösterebilir; tıbben nadirliğine atfen teratolojik bir numune olarak Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderilebilir; hatta konsololar, tüccarlar tarafından satın alınarak Avrupa'daki müzelerin anatomi koleksiyonlarına dahil edilebilirdi. Mariu Hatun kanlı canlı bir "hilkat garîbesi" olduğundan elbette anatomi müzesine koyulacak değildi, fakat kendini neredeyse ucube gösterilerinde (freak show) sergilenmek üzere başka diyarlarda bulacaktı, eğer boynuzları yeterince teşhire şayan olsaydı. Aşağıda Kıbrıs'tan Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazının akıbetini ele almadan evvel, Ağustos 1864 öncesine dönerek Mariu Hatun'un hayatında böyle bir ihtimalin nasıl belirip kaybolduğuna bakalım.

P. T. Barnum ve Mariu Hatun'un Parlamadan Sönen Yıldızı

1840'lardan itibaren eğlence endüstrisine damga vuran, New York'taki beş katlı *dime* müzesinin (American Museum) yedi büyük salonunda panorama ve kozmoramalar, balmumu figürler ve çeşitli teatral temsillerin yanı sıra dünyanın dört bir yanından getirttiği egzotik hayvanlar ve insan "ucubeler"i sergileyerek büyük servet kazanan Phineas Taylor Barnum, 1864 yılı baharında Larnaka'da mukim Amerika konsolosu John Judson Barclay'den bir mektup aldı.⁹ Mektup, Barnum'u tıpkı koç boynuzunu andıran boynuzlarıyla cüce "Tom Thumb" ve "ayı kadın"a (Julia Pastrana) rakip fevkaladelikte bir *lusus naturae* (hilkat garibesi) olduğu ileri sürülen Mariu Hatun'dan haberdar etmek için kaleme alınmıştı.¹⁰ Barclay'nin aktardığına göre, 10-12 yıldır başını örten bu kadın, daha birkaç hafta evvel rüyasına girerek boynuzlarının Tanrı vergisi -*apo tou Theou*- olduğunu söyleyen ak saçlı, uzun sakallı yaşlı adamın tembihini dinleyip örtüsünü çıkarmış, böylece herkes boynuzları görmüştü. Mektupta yazılanlar doğruysa, İngiltere konsolosu kadının "ağırlığınca altın edeceğini" söylemiş, Fransa konsolosu Mariu Hatun'u Paris'e götürüp sergilemek için kendisine 50 bin kuruş teklif ederken İtalya konsolosu teklifi 100 bin franka çıkarmıştı.¹¹ Barclay ise besbelli yurttaşı Barnum'un bu fırsatı kaçırmamasını, Larnaka'ya bir temsilci göndererek Mariu Hatun'u kendi ekibine katmasını arzu ediyordu.

7 *Takvim-i Vekâî*, no. 133, 25 Rebiyülahir 1252 (9 Ağustos 1836) ve *Ceride-i Havadis*, no. 177, 2 Rebiyülevvel 1260 (21 Nisan 1844). Ayrıca bkz. Aykut, "Anatomical Things", 41. Burada seçtiğim örnekler Kıbrıs'tan. Elbette başka vilayetlerden de gazetelere yansıyan pek çok vaka bulunmaktadır.

8 Sırasıyla bkz. BOA, İMVL 136/3724, 19 Rebiyülahir 1265 (14 Mart 1849), C.MF 20/987, 2 Cemazeyilevvel 1265 (26 Mart 1849), *Vekâî-i Tıbbiye*, no. 4, 1 Şaban 1265 (22 Haziran 1849) ve İ.DH 340/22384, 3 Recep 1272 (10 Mart 1856). Ayrıca bkz. Ebru Aykut, "Mekteb-i Tıbbiye Numunehanesi'ndeki Anatomi Koleksiyonları ve Teratolojik Numuneler", *Toplumsal Tarih* 311 (Kasım 2019): 45-46; Aykut, "Anatomical Things", 42-44.

9 Bu mektupla ilgili detayları Barnum kendi otobiyografisinde nakleder. Bkz. P. T. Barnum, *Struggles and Triumphs or, Forty Years' Recollections of P. T. Barnum* (Buffalo, NY: Warren, Johnson & Co., 1872), 578-80. Otobiyografide ismiyle zikredilmeyip Amerika konsolosu olarak anılan Barclay, Kıbrıs'ta 1859-1865 yılları arasında konsolosluk yapmıştır. Bkz. Michalis N. Michael, "The Archive of the United States' Consulate in Ottoman Larnaca: A Preliminary Report", *Histories of Ottoman Larnaca*, ed. E. Balta, T. Stavrides ve I. Theocharides (İstanbul: ISIS Press, 2012), 384-385.

10 Mariu Hatun'un, çocuk yaştan itibaren Barnum'un gösterilerine çıkan "General Tom Thumb" -asıl ismiyle Charles S. Stratton (1838-1883)- ve "ayı kadın", "kayıp halka", "maymun kadın" vb. lakaplarla anılan hipetrikosisten mustarip Julia Pastrana'ya (1834-1860) rakip olacak derecede fevkalade olduğundan *The Folkestone Chronicle*'in 11 Haziran 1864 tarihli nüshasında bahsedilir.

11 "A Horned Woman", *The English Leader*, 30 Temmuz 1864.

Barclay, bu mektubun bir benzerini de *New-York Observer* gazetesine göndermişti.¹² En azından Barnum otobiyografisinde böyle söyler.¹³ Fakat bazı gazetelerin iddiası başkaydı. Bu iddialara göre ünlü şovmen mektubu kendisi yazmış, amacına uygun şekilde dinî tandanslı bir gazeteye servis ederek diğer pek çok gazetenin de “boynuzlu kadın” hikâyesini haberleştirmesini sağlamıştı.¹⁴ Gerçekten de haber 12 Mayıs’ta *New-York Observer*’da çıktıktan sonra, Amerika ve İngiltere’de onlarca gazete bu ilginç vakayı sütunlarına taşıdı.¹⁵ (*Aegis & Intelligencer* gazetesi, Barnum’un bu taktik sayesinde boynuzlu kadının reklamını yapmak için harcayacağı 10 bin dolardan tasarruf ettiğini, yani tanıtımı bedavaya getirdiğini söylüyordu. Zaten boynuzların hakikiliğinin de şaibeli olduğunu ileri süren gazetenin tahminine göre, haberlerde bahsi geçen kadın Kıbrıs’ta değil New York’ta bir yerde, muhtemelen başına boynuz monte ettirmekle meşguldü.¹⁶

Barnum’dan bu şekilde şüphe edilmesinin hiç de boşuna olmadığını hemen belirtelim. 19. yüzyılda “freak show”larda gösteriye çıkararak ekmeğini kazanan sakat veya fiziksel olarak farklı insanlar arasında çok sayıda sahte “ucube” mevcuttu. Öyle ki Andrea Stulman Dennett’in bu şovlarda sahne alan insan “ucube”leri sınıflandırırken başvurduğu kategorilerden biri “sahte ucubeler”dir.¹⁷ Elbette Barnum da hilekârlıktan münezzehe değildi, hatta kelimenin gerçek anlamıyla üçkağıtçılığın kitabını yazmış biriydi. 1900 senesinde Türkçeye çevrilerek yayımlanan anı kitabı *Barnum’un Milyonları*’nda bizzat anlattığı gibi, 1836’da ölümünün ardından yapılan otopsi sonucunda en fazla 80 yaşında olduğu anlaşılan Joice Heth’i, ABD Başkanı George Washington’a dadılık yapmış 161 yaşında eski bir köle olarak teşhir etmişti örneğin.¹⁸ Yine Barnum’un 1842’de doğa harikası sıfatıyla sergilediği “Fiji Denizkızı” ise elbette denizkızı değil büyük bir balığın gövdesine bir maymun başı ve uzuvlarının ustaca dikilip tahnitlenmesiyle elde edilmiş grotesk bir mamuldü.¹⁹ Dolayısıyla boynuzlu

12 *New-York Observer* 1823-1912 yılları arasında yayımlanan, sayfalarında dinî konulara ağırlık veren Presbiteryen bir gazeteydi. Bkz. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/sf89091535/> Erişim: 30 Nisan 2025. Gazetenin 12 Mayıs 1864 tarihli nüshasına ulaşamadım.

13 Barnum, *Struggles and Triumphs*, 579.

14 “Barnum Once More”, *Aegis & Intelligencer*, 3 Haziran 1864. *Aegis & Intelligencer* bu haberi başka bir gazeteden, *Wilkes’ Spirit of the Times*’dan aktarır. Mariu Hatun’la ilgili haberlerde esasında ne Barnum’un ne Greenwood’un ne de konsolos Barclay’nin ismi geçer. Bununla birlikte gazetede yazılanlar, Barnum’un müzesinde sergilemek için boynuzlu bir kadının peşinde olduğu bilgisinin sır olmadığını açıkça göstermektedir.

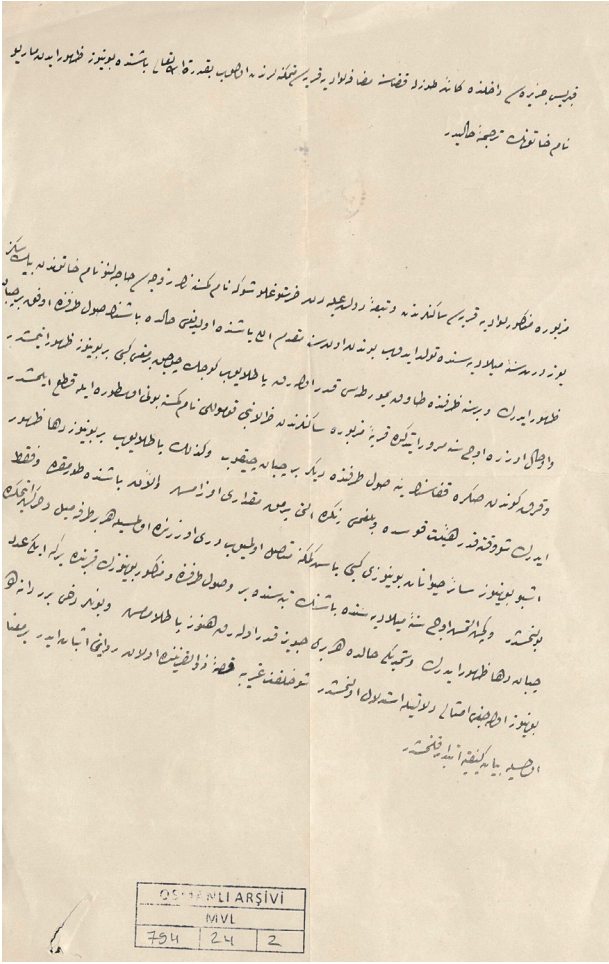
15 Birkaç istisna dışında hemen hemen tüm gazeteler *New-York Observer*’da çıkan haberi “A Woman with Horns” ya da “A Horned Woman” başlıklarıyla aktarmışlardır. Haberin yayımlandığı gazetelerden bazıları için bkz. *New-York Observer*, 12 Mayıs 1864; *New York Times*, 13 Mayıs 1864; *The Evening Post*, 13 Mayıs 1864; *Daily Ohio Statesman*, 17 Mayıs 1864; *The Philadelphia Press*, 19 Mayıs 1864; *Daily Pittsburgh Gazette*, 19 Mayıs 1864; *Scientific American*, 21 Mayıs 1864; *Daily Sun*, 26 Mayıs 1864; *Urbana Union*, 1 Haziran 1864; *The Jeffersonian*, 2 Haziran 1864; *Liberty Tribune Newspaper*, 3 Haziran 1864; *The Folkestone Chronicle*, 11 Haziran 1864; *Herts Guardian*, 11 Haziran 1864; *The London Reader*, 18 Haziran 1864; *American Citizen*, 13 Temmuz 1864; *Early County News*, 20 Temmuz 1864; *The English Leader*, 30 Temmuz 1864. Library of Congress’in (<https://chroniclingamerica.loc.gov/>) dijital arşivinden ulaşamadığım gazetelere erişimim için olanaklarını seferber eden Seçil Yılmaz’a minnettarım.

16 “Barnum Once More”, *Aegis & Intelligencer*, 3 Haziran 1864.

17 Andrea Stulman Dennett, *Weird and Wonderful. The Dime Museum in America* (New York ve Londra: NYU Press, 1997), 66. Bu sektörde gösterileri daha cazip hale getirmek için fiziksel özellikleri itibariyle sahte olmayan “ucube”lere dahi yeni bir kimlik ve geçmiş uyduruluyor, fiziksel nitelikler ise abartılıyordu. Bkz. Robert Bogdan, *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1988), 94-97.

18 P. T. Barnum, *Barnum’un Milyonları*, çev. Nuri Şeyda (Konstantiniye: Tahir Bey Matbaası, 1318 [1900]), 24-34.

19 Philip B. Kunhardt, Jr. et al, P. T. Barnum. *America’s Greatest Showman* (New York: Alfred A. Knopf, 1995), 20-23; 40-43. Barnum “hilekârlık bilimi” ve “hilekârlığın felsefesi” üzerine seminerler de verdi. Bu seminerler daha sonra *The Humbugs of the World* (1866) adıyla kitaplaştı. Bkz. A. H. Saxon, ed. *Selected Letters of P. T. Barnum* (New York: Columbia University Press, 1983), 79, 85.

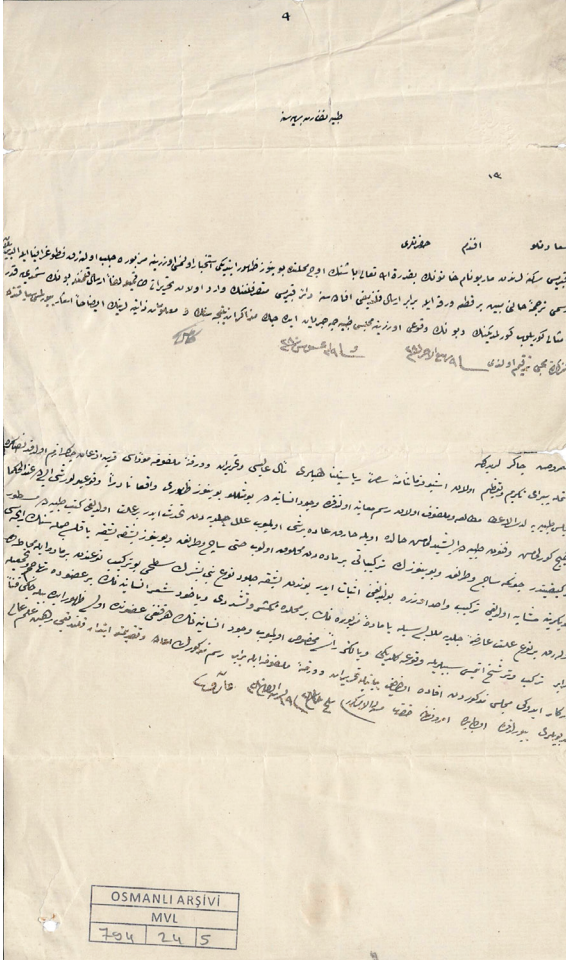

Belge 1 - Kıbrıs cezaresi dahilinde kâin Tuzla kazasına muzaf Livadya karyesi mütemekkinlerinden olup bi kudretillahi teâlâ başında boynuz zuhur eden Mariu nam hatunun tercüme-i hâlidir. BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864).

kadının hem reklamcılık konusunda deha hem de “sahte ucubeler” yaratma hususunda deneyimli bir şahsiyet olan Barnum tarafından uydurulduğunu düşünmek için yeterince sebep vardı.

Gerekçe vardı var olmasına, ancak gazete bu sefer tahmininde yanılmıştı. Barnum, Barclay'nin yukarıda bahsettiğim mektubunu alır almaz yaklaşık 20 yıldır birlikte çalıştığı sağ kolu ve American Museum'ın müdür yardımcısı John Greenwood, Jr.'ı Kıbrıs'a gönderdi.²⁰ 30 Nisan 1864'te hareket eden “City of Baltimore” adlı buharlı gemiyle Liverpool'a ulaşan Greenwood, oradan Londra, Paris, Marsilya ve Palermo güzergahını izleyerek adaya vardığında Barnum'dan bir mektup aldı. 14 Mayıs tarihli bu mektupta öncelikle American Museum'da sergilemek istediği Çerkes kızlarında aradığı özellikleri tarif eden Barnum, bunun için ne miktarda bütçe ayırabileceği hususunda Greenwood'u detaylıca bilgilendiriyor, “boynuzlu kadın”la ilgili talimatını

²⁰ John Greenwood hakkında bkz. Kunhardt, Jr. et.al., P. T. Barnum, 172. Greenwood'un müze için pek çok defa keşif gezisine çıktığı biliniyor. Bu gezilerden birini de 1867'de tarihin ilk transatlantik turist gemisi olan The Quaker City ile yapmış, dönüştürmüş Barnum'un müzesine tanesini 15 bin dolara Mısır'dan satın aldığı iki mumya getirmişti. Bkz. Gary Scharnhorst, *The Life of Mark Twain: The Early Years, 1835-1871* (Columbia: University of Missouri Press, 2018), 431. Aynı gemide yolcu olan Mark Twain gezi günlüklerini *The Innocents Abroad* (1869) başlığıyla kitaplaştırmıştır.

Belge 2 - Üstte Meclis-i Vâlâ'dan Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiş 9 Rebiyülahir 1281 tarihli tezkire. Altta Meclis-i Tıbbiye'nin Mariu Hatun'un tercüme-i hâli ve fotoğrafını inceleyerek hazırladığı Selh-i Cemazeyilevvel 1281 (31 Ekim 1864) tarihli rapor. BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864).

ise mektubun hamış kısmında şu şekilde veriyordu:

Olur da boynuzlu kadını alabilirsen, Avrupalı şovmenlerle bunun için ne kadar büyük bir yarışa girdiğini ve [Mariu Hatun] için ödediğin fiyatın ne denli yüksek olduğunu Amerikan gazetelerine ve muhabirlerine anlat. Barnum Müzesi'nden bir temsilcinin Şark'ta nadir şeyler (curiosities) aradığını her fırsatta duyurmayı unutma.²¹

Greenwood bu talimatı yerine getiremedi. Zira Mariu Hatun tam bir hayal kırıklığı olmuş, onca görgü tanığının ifadelerinin aksine, yapılan muayenede boynuzların aslında tam manasıyla boynuz olmadığı, tuhaf şekilli tümörler ya da yağ bezesine benzedikleri anlaşılmıştı.²² Aslında tarih boyunca kayıtlara geçmiş vakaların çoğunda durum buydu. Fakat belli ki Greenwood istisnai bir vaka, American Museum'da sergilenmeye layık bir *lusus naturae* arıyordu. Bunun üzerine adadan eli boş ayrılan Greenwood, Barnum'un istediği Çerkes kızları bulmak üzere İstanbul'a doğru yola

²¹ Saxon, ed. *Selected Letters of P. T. Barnum*, 127.

²² Saxon, ed. *Selected Letters of P. T. Barnum*, 127.

koyuldu.²³ Mariu Hatun ise iş teklifi alamasa da üzerine toplanan bakışlardan ve ilgiden bir süre daha kurtulamayacaktı. Geçmişi didiklenecek, fotoğrafı çekilecek, durumu patolojik bir vaka olarak Mekteb-i Tıbbiye’de masaya yatırılacak ama en nihayetinde unutulup gidecekti. Aşağıda Ağustos 1864’ten sonrasına, yani Mariu Hatun’un hikâyesinin geri kalanına bakalım.

Meclis-i Tıbbiye’nin Raporu: Emsalsiz mi Değil mi?

Bu yazının en başında bahsi geçen Kıbrıs mutasarrıfının tahrirâtı ekleriyle birlikte Meclis-i Vâlâ’ya ulaştığında, böyle bir vakanın “şimdiye kadar emsali görülüp görülmediğini” öğrenmek ve boynuzlar hakkında Meclis-i Tıbbiye’nin görüşüne başvurmak üzere dosya Tıbbiye Nezaretî’ne havale edildi.²⁴ Aynı zamanda tahrirat -ya da belki durumu özetleyen bir pusula- basına da verilmiş olmalı ki hemen ertesi gün *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinde “Kıbrıs’ta bir Hristiyan karısının başında bi kudret ilahi teâlâ [Allah’ın kudretiyle] üç adet boynuz bitmiş olduğu” ve fotoğrafının çekilerek Tıbbiye Nezaretî’ne gönderildiğine dair kısa bir haber çıktı.²⁵ Bu üç-dört satırlık haberin kamuoyunda yankı bulup bulmadığını bilmiyoruz; fakat başkanlığını Mekteb-i Tıbbiye nazırı Arif Bey’in yaptığı Meclis-i Tıbbiye, Mariu Hatun’un durumunu değerlendirdiğinde şöyle bir rapor kaleme alacaktı:

[...] Meclis-i Tıbbiye’ye lede’l-îtâ mütalâa ve melfuf olan resim muayene olunduktan vücut-ı insaniyyede bu misillü boynuz zuhuru vâkiâ nadiren vuku bulur şey ise de inde’l-hükemâ hiç görülmemiş ve fûnûn-ı tıbbiyede işitilmemiş halde öyle harikulade bir şey olmayıp ille-i cildiyeden tahaddüs eder bir illet olduğu kütüb-i tıbbiyede mastur bir keyfiyettir. Çünkü saç ve tırnak ve boynuzun terkiyatı bir maddeden mahlûk olup hatta saç ve tırnak ve boynuz başka başka yakılsa cümlesinin rayıhası yekdiğerine müşâbih olduğu terkiyat-ı vahid üzere bulunduğunu ispat eder. Bundan başka cülud-ı nev’-i benî beşerin sathı bu terkiyat neviinden bir madde ile muhat olarak bir nevi illet-i arıza-ı cildiye mülâbesesiyle ya madde-i mezburenin bir mahalde tekessür ve teşeddüd veyahut şa’r-ı insaniyyenin bir uzuvda tehâcüm ve tecemmuyla beraber terekkeb ve tereşşuh etmesi sebepleriyle vukua geldiği ve yalnız re’s’e mahsus olmayıp vücut-ı insaniyyenin herhangi uzvunda olsa zuhur edebileceği fennen derkâr idüğü meclis-i mezkurdan ifade olunduğu [...]”²⁶

Rapordan anlaşılacağı gibi, Meclis-i Tıbbiye insan vücudunda boynuz çıkmasının çok nadir görülen bir cilt hastalığı olduğunu söylüyor, ancak bunun tıbben emsalsiz olmadığını da hemen ilâve ediyordu. Mariu Hatun’un boynuzları gerçekten de

²³ Barnum’un anlattıklarına göre, Greenwood İstanbul’a vardığında Türkler gibi giyinmiş, birkaç Türkçe kelam öğrenmiş, köle satın almak istiyormuş gibi davranarak bir ay boyunca birbirinden güzel Çerkes kadınlar ve genç kızlar görmüştü. Bkz. Barnum, *Struggles and Triumphs*, 581. Ancak Greenwood’un New York’a eli boş döndüğü, bunun üzerine Barnum’un genç, güzel bir Amerikalı kadını Zalumma Agra adında bir Çerkes güzeli olarak lanse edip müzesinde çalıştırdığı söylenir. Bkz. Kunhardt, Jr. et.al., *P. T. Barnum*, 181.

²⁴ BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864). Meclis-i Vâlâ’nın Tıbbiye Nezaretî’ne gönderdiği yazı da 11 Eylül 1864 tarihliidir.

²⁵ *Tercüman-ı Ahvâl*, no. 538, 10 Rebiyülahir 1281 (12 Eylül 1864), 2.

²⁶ BOA, MVL 794/24, 9 Rebiyülahir 1281 (11 Eylül 1864). Arif Efendi’nin imzasını taşıyan rapor Selh-i Cemazeyilevvel 1281 (31 Ekim 1864) tarihliidir. Bu tarihte Mekteb-i Tıbbiye bünyesindeki Meclis-i Tıbbiye’nin 36 üyesi bulunuyordu. Bkz. *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def’a 19, İstanbul 1281 [1864], 94.

emsalsiz değildi. Avrupa'da Rönesans dönemi "canavar" yazınında -mesela Fransız cerrah Ambroise Paré'nin *Des Monstres et Prodiges* (1573) ve İtalyan doğa bilimci Ulysse Aldrovandi'nin *Monstrorum Historia* (1642) adlı eserlerinde- rastladığımız vakalar ve fantastik boyutu yüksek *homo cornutus* gravürleri bir yana,²⁷ 1588'de Londra'da halka teşhir edilen Galli Margaret Gryffith, ünlü anatomist Thomas Bartholin'in müşahade edip *Historiarum Anatomicarum Rariorum* (1654) adlı kitabında bahsettiği Hollandalı Margaretha Mainers ve 1830'lar-40'larda Paris'te şöhret olup Joseph Souberbielle tarafından ameliyat edilen, suratının balmumundan yapılmış modeli halen Müter Müzesi'nde (Philadelphia) sergilenen Madam Dimanche gibi belli bir yaştan sonra boynuzu çıkmış pek çok kadın ve erkek mevcuttu.²⁸ Bugün kutanöz boynuz (*cornu cutaneum*) ya da deri boynuzu olarak bilinen bu dermatopatolojik durumun etiyojisini ilk kez Bartholin tespit etmiş, 1676'da Alman hekim ve botanikçi Georg Franck von Franckenau sadece boynuzlu insanlara münhasır bir kitapçık yayımlamıştı.²⁹ Cerrah Everard Home ise 1791'de Londra Kraliyet Topluluğu'na (Royal Society of London) sunduğu çalışmada İngiltere'de patolojik anatominin kurucusu John Hunter'a referansla insanda görülen boynuzları "kütiküler kapsüllü tümör" (*cuticular encysted tumors*) olarak tanımlayacaktı.³⁰ Home ve Hunter'ı takiben Pierre François Olive Rayer, Erasmus Wilson ve Hermann Lebert gibi dermatoloji disiplininde önemli isimler de eserlerinde *cornua humana*'ya (boynuzlu insanlar) yer verdiler.³¹ Hatta Lebert 1864'te yayımlanan kitabı *Ueber Keratose*'de büyük ölçüde anatomistlerin eserlerine atıfla 109 vaka naklederek bu vakaların 59'unda boynuzun baş bölgesinde, geri kalanında vücudun muhtelif uzuvlarında oluştuğunu tespit eder.³² Yani baş bölgesi oransal olarak başı çekse de Meclis-i Tıbbiye'nin raporunda da belirtildiği gibi boynuz "re'se mahsus" değildi.

Meclis-i Tıbbiye belki de yukarıda saydığımız hekimlerin kitaplarına başvurarak Mariu Hatun'un emsalsiz ve harikulade bir vaka olmadığına hükmederken, Larnaka'da ilahi bir alamete yorulan boynuzları "fennen" açıklanabilir bir patoloji (illet-i arıza-ı cildiye) olarak değerlendirdi. Bu öyle bir patolojiydi ki boynuzun yapı taşı- nı oluşturan ve saçta, tırnakta ve cildin yüzeyinde de bulunan "madde"nin vücudun herhangi bir yerinde yoğunlaşıp çoğalmasından kaynaklanıyordu. Sözü edilen "madde" şüphesiz keratindir. Keratin sözcüğünü, Alman hekim ve kimyacı Johann Franz

27 Paré ve Aldrovandi için sırasıyla bkz. Jan Bondeson, *The Two-Headed Boy and Other Medical Marvels* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 2000), 122; Vlyssis Aldrouandi, *Monstrorum Historia* (Bononiae: Typis Nicolai Tebaldini, 1642), 458-60. <https://archive.org/details/vlyssisaldrouan00aldra/page/460/mode/2up?q=cornus>. Erişim: 19.04.2025

28 Bondeson, *The Two-Headed Boy and Other Medical Marvels*, 122-38. Madam Dimanche'in Müter Müzesi'ndeki balmumu modeli için bkz. <https://cpddigitalibrary.org/items/show/4401> Erişim: 20.04.2025. Boynuzlu olarak doğduğu iddia edilen bebeklerle ilgili haberler de zaman zaman Osmanlı gazetelerine yansımıştır. Örneğin bkz. *Takvim-i Vekâyi*, no. 151, 23 Rebiyülahir 1253 (27 Temmuz 1832); *Ceride-i Havadis*, no. 291, 1 Şevval 1262 (25 Temmuz 1846); *İkdam*, no. 3654, 5 Cemaziyelahir 1322 (17 Ağustos 1904).

29 Jan Bondeson, "Everard Home, John Hunter, and Cutaneous Horns. A Historical Review", *The American Journal of Dermatopathology* 23 (4) (2001): 362-69; Bondeson, *The Two-Headed Boy*, 132-35. Franckenau'nun kitapçığının başlığı *Tractatus Philologico-Medicus de Cornutis*'tir.

30 Everard Home, "Observations on Certain Horny Excrescences of the Human Body", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* 81 (1791): 101-05.

31 Bkz. Pierre François Olive Rayer, *Treatise on Diseases of the Skin*, Fransızcadan çev. W. B. Dickinson (Londra: John Churchill, 1833), 338-41; Erasmus Wilson, *On Diseases of the Skin* (Philadelphia: Blanchard and Lea, 1857), 544-50; Hermann Lebert, *Ueber Keratose oder die durch Bildung von Hornsubstanz erzeugten Krankheiten und ihre Behandlung* (Breslau: Verlag von E. Morgenstern, 1864), 6-58.

32 Lebert, *Ueber Keratose*, 6-58, 65.

Simon 1840 yılında Yunanca boynuz manasına gelen *keras*'dan türetmişti.³³ Ancak anlaşıldığı kadarıyla raporu hazırlayan doktorlar ya bundan henüz haberdar değildi ya da literatürde henüz yerleşmeyen bu sözcüğü zikretmeye gerek duymamışlardı.³⁴ Yeri gelmişken keratin sözcüğünün Almanca tıp yayınlarında da ancak yüzyılın son yirmi yılında yaygınlaştığını, 1880'lere kadar boynuzsu madde manasına gelen "hornsubstanz" ve "hornstoff" kelimelerine keratinden daha sık rastlandığını belirtelim.³⁵ 1892/93'te İstanbul'da yayımlanan bir histoloji (dokubilim) kitabında da keratin sözcüğü Türkçeye "cevher-i karni" (boynuz cevheri) olarak tercüme edilmişti.³⁶

Kıbrıs mutasarrıfı Hâlet Mehmed Bey, Mariu Hatun hakkında Meclis-i Vâlâ'yı bilgilendirdikten kısa bir süre sonra Eylül 1864'te Divan-ı Muhasebat Riyaseti'ne (Sayıştay başkanlığına) atandı.³⁷ Ancak adadan ayrılmadan önce, Kafkasya'dan sürülen ve İstanbul'dan Rodos'a gönderildikleri halde orada istenmedikleri için gemilerle Larnaka'ya gelen Çerkes muhacirlerin felaketine tanık oldu. Fransa'nın Larnaka konsolosu Louis Dumesnil de Maricourt'un oğlu Léon de Maricourt'un anılarında anlatıklarına göre, İstanbul'dan Rodos'a on iki günlük yola beş günlük erzakla çıkartılan 3000 Çerkes'ten ancak 1133'ü Larnaka'ya ayak basabilmiş, onların da çoğu karantinada hayatını kaybederek geriye 340 kişi kalmıştı.³⁸ Yani Ekim ayı itibarıyla Larnaka büyük bir mezarlıktı artık. Böyle bir felaket atmosferinde Mariu Hatun'un boynuzları unutulmuş olmalı. Bunun en güçlü işareti, ileriki yıllarda Osmanlı okurlarının acayip ve garaibe olan merakına hitap eden yayınlarda isimleri geçen "boynuzlu" kadınlar arasında Mariu Hatun'a hiç rastlanmamasıdır.³⁹

³³ Bkz. Johann Franz Simon, *Handbuch der angewandten medizinischen Chemie* [...], Cilt 1 (Berlin: Albert Förstner, 1840), 49.

³⁴ Wikilala ve Muteferriqa veri tabanlarında anahtar sözcüklerle yaptığım aramada "keratin" sözcüğüne tesadüf ettiğim en eski kaynak 1883 tarihli. Bkz. Mehmed Şükrü ve Mikail Aşçıyan, *Güneytül-Lûgat Fransızcadan Türkçeye Sözlük* (İstanbul: Aramyan Matbaası, 1300 [1883]), 247.

³⁵ Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nde (<https://anno.onb.ac.at/>) online erişime açık Almanca tıp gazeteleri ve mecmualarında anahtar sözcüklerle arama yapıldığında "keratin" sözcüğü 1840-1864 yılları arasında 9, 1880-1900 yılları arasında 86 yayında geçer. Aynı tarihler arasında "hornsubstanz" sözcüğünün dağılımı 42/35, "hornstoff" sözcüğünün 17/4'tür.

³⁶ Bkz. René Bonneval, *İlm-i Ensac-ı Tabiiye*, çev. İbrahim Cemal (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1310 [1893/94]), 6.

³⁷ *Tasvir-i Efkar*, no. 231, 10 Eylül 1864, BOA, A.MKT.UM 804/22, 17 Rebiyülahir 1281 (19 Eylül 1864).

³⁸ Léon de Maricourt, *Saint-Cyr et Jérusalem. Souvenirs Intimes* (Paris: Librairie Française, 1868), 191. Maricourt en sonunda Lefkoşa'ya gönderilen bu 340 kişiden sadece 30'unun hayatta kaldığını söyler. Bkz. agy., 202. Larnaka'da muhacir krizi yaşanırken Hâlet Mehmed Bey'in görev başında olduğunu da yine bu kaynaktan öğreniyoruz. Anılarda Çerkeslerin felaketiyle ilgili bölümün Serap Canbek tarafından yapılan Türkçe çevirisi için bkz. "3 Gemide 3000 Çerkes", *Jineps Gazetesi*, 1 Mart 2025, <https://jinepsgazetesi.com/2025/03/3-gemide-3-000-cerkes/> Erişim: 15.04.2025.

³⁹ Örneğin bkz. "Üç Boynuzlu Bir Madam", *Tercüman-ı Hakikat*, no. 3297, 13 Şevval 1306 (11 Haziran 1889); "Boynuzlu İnsanlar da Bulunurmuş", *Garâibü'l-Âlemden Bir Nebze* içinde, İngilizceden çev. ve der. Beykozlu Necib (Kasbar Matbaası, 1306 [1888/89]), 5-10.